

Osmanlı Seferlerinin İaşe Organizasyonunda Zor Bir Görev: Ganem Emîni Şaban Ağa'nın "Et Temini" Hususundaki Çabaları

Süleyman Polat*

Giriş

Osmanlı seferlerinin iaşe organizasyonlarında et, başta buğday ve buğdaydan elde edilen ürünlerden sonra gelen en önemli günlük besin maddesiydi. Tahıl ürünleri yanında özellikle günlük alınan et, hareket halindeki ordunun savaş gücü için ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük kısmını sağlıyordu. Bir gıda maddesi olarak et, büyük ve küçükbaş hayvanlardan, tavuktan ve balıktan elde edilmekteydi. Genel olarak seferlere bakıldığında, Osmanlı ordusunda balık eti dışında büyükbaş, küçükbaş ve tavuk etinin tüketildiği görülmektedir¹. Revan ve Bağdat seferlerinde, genellikle küçükbaş hayvan eti, yani koyun eti tüketilmekle birlikte, ordu için camız ve öküz talebi de olmuştur.

Literatürde Osmanlı sefer organizasyonlarıyla ilgili muhtelif çalışmalar yer almakla birlikte, askerin günlük et tüketimi yahut ihtiyaç duyduğu günlük et miktarı hakkında ayrıntılı çalışmalar henüz mevcut değildir. Buna neden olarak özellikle sefer esnasında askerin et tüketimiyle ilgili bilgilerin sınırlı olması gösterilmektedir². Topyekûn bir çalışma olmamakla beraber, Osmanlı savaş tarihiyle alakalı genel yahut tek sefere odaklı çalışmalarda askerin et tüketimiyle ilgili bilgiler mevcuttur. Öyle ki, Marsilli'nin XVII. yüzyıl sonunda yapılan Avusturya-Osmanlı savaşları sırasında gözlemlerine göre, her bir Osmanlı askeri için günlük tevzi edilmiş et miktarı 60 dirhem yani yaklaşık 192 gramdır³. İşbilir'in 1611 yılında Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde tutulmuş bir kayda dayanarak

* Doç Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya/TÜRKİYE, suleymanpolat_@hotmail.com ORCID: 0000-0002-1939-7293

1 Süleyman Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Ankara 2015, s. 256.

2 Caroline Finkel, *Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988, s. 174.

3 Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zulur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, çev. M. Kaymakam Nazmi, Ankara 1934, s. 188. Burada 1 dirhem için 3,207 gr olarak hesaplanmıştır. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C I, İstanbul 2000, s. 442.

verdiği örnekteyse, Van Kalesi muhafazası görevinde bulunan 2.347 yeniçerinin her birine günlük yaklaşık 160 gr et verildiği görülmektedir⁴. Bununla beraber XVIII. yüzyılın başlarında düzenlenen Mora Seferi'nde askere verilen et miktarı büyük oranda artış göstermişti. Sefer sırasında farklı zamanlarda değişik askerî gruplara 192 ile 641 gr arasında et dağıtımı gerçekleşmişti⁵. Yine parça parça verilerden çıkartılan bir başka örnek 1722-1725 Osmanlı-İran savaşlarına aittir. Buna göre ilgili seferlerde askere verilen et 213 ila 256 gr arasındaydı⁶.

Osmanlı askerine et tayinatı ve günlük et tüketimiyle ilgili Revan seferi esnasında tespit edilen farklı örnekler bu konuya yeni bir yaklaşım getirebilecek niteliktedir. Nitekim başta et olmak üzere dağıtılan iâşe maddeleri, askerî ve dönemsal bazı şartlara göre değişiklik göstermekteydi. Öncelikle, askerin günlük et tayinatı, tıpkı aldığı mevâcip gibi konumuna ve sınıfına göre değişmekteydi. Mesela Revan Kalesi fethedildikten sonra kaleye yerleştirilmiş askerlerin sınıfına göre tevzi edilmiş et miktarı yine sınıflarına göre değişiklik göstermişti. Buna göre topçu ve cebeci sınıfından 450 askere günlük 60 vukiyye yani günlük kişi başı yaklaşık 170 gr et tevzi edilmişti. Kaleye aynı zamanda atanmış "azaban-ı top" sınıfından 40 nefere ise tevzi edilen et miktarı 192 gramdı. Daha önce Van'da bulunup Revan Kalesi'ne sevk edilmiş 799 yeniçeriye ise günlük kişi başı 160 gram et tevzi edilmişti⁷. Bunun yanında mevsimsel koşullara ve savaş durumuna göre de askerin ihtiyaç duyduğu et ve zahire miktarı değişiklik gösterebilmekteydi. Karargâhta duran bir askerin tükettiği et miktarı ile yürüyüş halindeki askerin tükettiği et miktarı farklı olması muhtemeldi. Yine etin temin edilmiş durumuna yahut mevsimsel şartlara göre de tüketimin değişmesi olasıydı. Mesela Gönnye Kalesi'nde bulunan 287 nefer için 1044 Muharreminden Cemaziyelâhir ayına kadar günlük kişi başına 134 gram et dağıtılmışken, yılın ikinci altı aylık periyodunda kişi başı 178 gram et dağıtılmıştı⁸. Miladi takvime göre 1634 Haziran ile 20 Aralık dönemlerini yani yaz aylarını, ikinci periyot ise kış aylarını içeren 21 Aralık 1634-16 Haziran 1635'i kapsıyordu. Görüldüğü üzere, hayvan temininin zor olabileceği kış aylarına rağmen askerin daha çok protein ihtiyacı göz önüne alınarak daha fazla et tevzi edilmişti⁹.

4 Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, s. 45.

5 Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007, s. 167-169.

6 Serdar Genç, *Lale Devrinde Savaş: İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul 2013, s. 87.

7 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Maliyeden Müdevver Defterleri*, (Bundan sonra MAD) 4483, s. 7.

8 MAD 6375, s. 99.

9 Polat, *age.*, s. 257.

Osmanlı seferlerinin iaşe organizasyonunun önemli bir parçası olan et ve et zevyatıyla ilgili bu bilgilerin verilmesinin ardından, bu organizasyonu yürüten görevliden bahsedelim. Adından da anlaşılacağı üzere, ordu için gerekli et ihtiyacını temin ile meşgul olan görevli, ganem emînidir. Bu görevlinin ganem emîni olarak isimlendirilmesinin nedeni ise, ordunun et ihtiyacının büyük çoğunluğunun koyun etinden karşılanmış olmasından kaynaklanmıştır. Ganem emîninin görevi, ilk olarak ordu için gerekli koyunların satın alınması, sürsat ile gelen koyunların ordu adına teslim alınması¹⁰ ve satın alınan yahut sürsat ile gelen etlik hayvanların kesilip kapıkulu askerlerine dağıtılmasından müteşekkildi. Buna ilaveten bazı durumlarda ordu için satın alınan koyunların çeşitli sebeplerden ötürü halka geri satış işini de yürütmüştü¹¹. Bunun yanında ganem emînin ordu içerisindeki yegâne vazifesi ordunun et ihtiyacını temin etmek üzere belirlenmişti¹².

Revan ve Bağdat seferlerinde ordunun Ganem Emîni Şaban Ağa'ydı. Revan seferinin hazırlık aşamasından itibaren bu göreve atanmış olan Şaban Ağa'nın daha önceki vazifesi de koyun tedarikiyle ilgiliydi. Nitekim Şaban Ağa H. 28 Zilkaide 1036 (10 Ağustos 1627) tarihinde İstanbul Ağnam Emînliği görevini yürütmekteydi¹³. Şaban Ağa'nın ordu ganem emînliğine ne zaman atandığı tam tespit edilememektedir. Ancak Revan seferi öncesi düzenlenen Hüsrev Paşa'nın H. 1040 (1630/1) yılındaki Bağdat seferinde Ganem Emîni Saadet Ağa olduğuna göre, Şaban Ağa'nın bu kişiden sonra atandığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, ordu ganem emîni olarak atanmasının ardından Şaban Ağa'nın IV. Murat dönemiyle özdeşleşen Revan ve Bağdat seferlerindeki et temin faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede Şaban Ağa'nın faaliyetlerini gösteren Revan seferi öncesi ve Bağdat seferinin önemli bir kısmını içeren, kendi kontrolünde tutulan iki muhasebe kaydı ve Revan seferindeki et temini için yürüttüğü iştirâ sürecini açığa çıkaran iki ruznamçe defteri ve bu zaman diliminde tutulan ahkam defterleri çalışmanın temel veri kaynaklarını oluşturacaktır. Çalışmadaki temel hedef, Revan ve Bağdat seferlerinde Şaban Ağa tarafından, hangi yöntemlerle, hangi finansman kaynakları ve hangi bedeller ödenerek bu başarılı seferlerdeki ordunun et temininin ne ölçüde sağlandığının belirlenmesidir. Bunun yanında, bu süreçte bir ganem emîninin izlediği yolu belirleyerek, karşılaştığı problemleri tespit

10 MAD 4433, s. 10.

11 İşbilir, agt., s. 147.

12 Polat, age., s. 323.

13 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Ali Emîri Tasnifi, IV. Murad*, (Bundan sonra *AE, MRD IV*), 6/588.

etmek ve bu sorunları nasıl aştığını göstererek, sefer organizasyonunun önemli bir parçası olan et temin işinin nasıl yürütüldüğünü ortaya koymaktır.

Revan Seferi Hazırlıkları Sürecinde Şaban Ağa'nın Faaliyetleri:

Kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıyla, Şaban Ağa'nın et temini hususunda ilk ciddi sınavı Revan seferinin hazırlık sürecinde yaşanmıştı. Öyle ki Sadrazam Mehmet Paşa kapıkullarından oluşan ordunun bir kısmı ile 18 Rebiyülahir 1043'te (22 Ekim 1633'de) görünüşte kuşatma altında bulunan Van'a yardım etmek, gerçekteyse Revan seferinin hazırlıklarını yapmak için Halep'e hareket etmiş, yaklaşık üç ay süren yolculuğunun akabinde 15 Cemaziyelahir 1043 (17 Aralık 1633) tarihinde Halep'e ulaşmıştı¹⁴. Şaban Ağa ekim ile aralık aylarında 57 günlük bu periyotta iştirat ve sürsat yöntemleriyle temin ettiği koyunlarla başta yeniçeri, sipahi ve silahtarlar olmak üzere, seraskerle birlikte hareket eden ehl-i divan ve kapıkullarının et gereksinimlerini temin/organize etmişti. Nitekim bu zaman dilimiyle ilgili tutulan kayıtlar, Şaban Ağa'nın organizasyonu ile alakalı önemli ipuçları barındırmakta, dolayısıyla ordunun et temini hususunda dikkat çekici bilgiler vermektedir.

Tablo 1: Rumeli'den Yapılan İştirat ile Şaban Ağa'nın Temin Ettiği Koyun

İştirat Edilen Koyun Miktarı	Birim Başına Ödenen Tutar (Akçe)	Toplam Tutar (Akçe)	İştirat Tarihi	İştirat Yeri
1.520	172	261.440	-	İstanbul
960	160	153.600	-	İstanbul
1.100	170	192.100	-	İstanbul
580	135	78.300		İstanbul
950	165	156.750	-	İstanbul
639	160	102.240	-	İstanbul
221	172	38.012	-	İstanbul
Toplam	6.000 ¹⁵	982.442		-

Kaynak: MAD 15868

14 Topçular Kâtibi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, C II, Ankara 2003, s. 988-989; Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, İstanbul 1297, s. 752; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, C II, İstanbul 1287, s. 157; Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, C III, İstanbul 1283, s. 181.

15 Belgedeki rakamlar dikkate alınmıştır.

Şaban Ağa'nın yürüttüğü, Revan seferi öncesinde, et temini konusunda ilk dikkati çeken husus İstanbul'dan yapılmış olan 6000 adet koyun iştirasıdır¹⁶. İstanbul'dan iştirat edilen bu koyunlar Rumeli tarafından temin edilmişti. Ne var ki Osmanlı sefer organizasyonlarında iştirat edilen koyunlar genellikle sefer hinterlandından sağlanmaktaydı. İstanbul'un et gereksiniminin büyüklüğü bu hususta yaşanan sıkıntılar düşünüldüğünde, Şaban Ağa'nın et temini sürecinde bu girişimi oldukça kayda değerdi. Rumeli'den gelen ve İstanbul'dan iştirat edilen koyunların hangi tarihte ve hangi menzilde temin edildiği belgede bildirilmemekle birlikte 6.000 adet koyunun 7 seferde satın alındığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar tek bir seferde satın alınmasa dahi İstanbul'dan temin edilen koyunların büyük ihtimalle sadrazam Üsküdar'dan ayrılmadan önce temin edilmiş olması muhtemeldir. Bunun yanında, tablodan da görüldüğü üzere, satın almada birim başına 135 ila 172 akçe ödenmesine karşın satın alımların büyük çoğunluğu 160-172 akçe aralığında vuku bulmuştu ve 982.442 akçe bedel ödenmişti. Rumeli menşeli koyunların iştirası için ödenen ortalama miktarsa koyun başına 164,5 akçeydi.

Tablo 2: Anadolu'dan Yapılan İştirat ile Şaban Ağa'nın Temin Ettiği Koyun

İştirat Edilen Koyun Miktarı	Birim Başına Ödenen Tutar	Toplam Tutar ¹⁷	İştirat Tarihi	İştirat Yeri
833	172	142.560	20 Ca. 1043	Konya
1725	185	318.399	-	Konya
1700	185	318.400	-	Adana
206	174	35.890	20 Ca. 1043	Konya
179	180	32.220	-	Karapınar
249	182	45.545	-	Tarsus
1165	229	277.400	-	Payas
163	-	25.985	10 C 1043	?
49	200	9.870	5 C 1043	Adana
Toplam	6.269	1.206.339		

Kaynak: MAD 15868

İfade edildiği üzere iştirat ile temin edilen koyun büyük ölçüde sefer hinterlandından başka bir ifadeyle, ordunun hareket güzergahından temin edilmekteydi. Mehmet

¹⁶ MAD 15868, s. 1.

¹⁷ Belgedeki toplam rakam dikkate alınmıştır.

Paşa'nın Halep'e harekâtı esnasında da Şaban Ağa önemli miktarda koyun iştirasını menzil noktalarından sağlamıştı. Bu süreçte Şaban Ağa'nın kontrolünde Konya, Adana, Payas, Tarsus gibi 6 menzil noktasında 9 alım yapılmıştı¹⁸. İlk iştirata ise ordunun hareketinden yaklaşık 1 ay sonra (20 Cemaziyülevvel 1043/22 Kasım 1633 tarihinde) Konya menziline yapılmıştı. Konya menziline gerçekleşen 3 ayrı iştirada, koyun başına 172 ila 185 akçe ödenerek, toplam 2.764 adet koyun temin edilmişti. Konya'nın ardından önemli miktarda bir başka iştirata 1.749 adet ile Adana menziline, ardından 1.165 adet ile Payas'ta vuku bulmuştu. Anadolu'dan yapılan iştiralarda dikkat çeken husus Rumeli'den alınan koyunlara oranla daha fazla bedel ödenmiş olmasıydı. Nitekim Şaban Ağa'nın yürüttüğü iştiralarda 172 ila 229 akçe arasında bedel ödenmişti. Toplamda 6.269 koyunun her biri için ödenen ortalama miktar ise 192,5 akçeydi.

Şaban Ağa'nın üç aşamada tasnif ettiğimiz et temini işinde, adet olarak en fazla koyun sağladığı yöntem sürsat yöntemi idi. Sürsat yöntemiyle sefer hinterlandında olan toplam 105 kazadan 7.632 koyun ordunun et ihtiyacı için sağlanmıştı¹⁹. Ne var ki bu süreçte çok daha fazla kazaya sürsat mukabilinde koyun talebinde bulunulmuştu. Ancak bazı kazalardan belirlenen sürsat nakdî alındığı için Şaban Ağa'nın temin ettiği koyun belirtilen rakamla sınırlıydı²⁰. Sürsat ile temin edilen koyun ordunun hareketinden kısa bir süre sonra Şaban Ağa tarafından temessük karşılığı alınmaya başlamıştı. Bu süreçte ilk teslimatlar, ordunun hareketinden 8 gün sonra 26 Rebiyülahir 1043 (30 Ekim 1633) tarihinde vuku bulmuş ve Halep'e yürüyüş süresince Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir (Kasım-Aralık) aylarında da devam etmişti²¹. Bununla birlikte sürsat mukabilinde toplanan koyunlarla ilgili dikkati çeken noktalardan birisi tarh ile tahsil esnasında birtakım farklılıkların olmasıdır. Öyle ki Sapanca'dan 100 koyun tarh edilmiş olmasına karşın ancak 84 koyun tahsil edilmişti. Yine Bolu kazasında 160 koyun tarh edilmişken sadece 29 koyun aynı olarak orduya ulaşmıştı²².

Kabaca tasnif edecek olursak Revan seferi öncesi Sadrazamın Halep'e yürüyüşü esnasında Rumeli'den yapılan iştirata, Anadolu'dan yapılan iştirata ve sürsat olmak üzere, temelde iki yöntem ile, üç aşamada koyun tedarik edilmişti.

18 MAD 15868, s. 1.

19 MAD 15868, s. 1-2.

20 Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi*, (Bundan sonra *KK*)7575.

21 *KK* 7575, s. 7, 29, 47.

22 MAD 15868, s. 1-2, *KK* 7575, s. 7, 29.

Tablo 3: Halep'e Harekette Şaban Ağa'nın Topladığı Koyunlar ve

Bu Koyunların Et İaşesindeki Yeri

Temin Şekli	Miktar (Adet)	Temin Edilen Yönteme Göre Oran	Tahmini Elde Edilecek Et Miktarı (Vukiyye)	Tahmini Elde Edilecek Et Miktarına Göre Oran	Elde Edilen Et Miktarı (Vukiyye)	Elde Edilen Et Miktarına Göre Oran
Rumeli'nden Yapılan İştirâ	6.000	30,15%	60.000	27,90%	60.000	30,03%
Anadolu'dan Yapılan İştirâ	6.269	31,50%	94.035	43,72%	94.035	47,06%
Sürsat	7.632	38,35%	61.056	28,39%	45.792	22,92%
Toplam	19.901	100%	215.091	100,00%	199.827	100,00%

Kaynak: MAD 15868

Şaban Ağa belirtilen süreçte zikredilen yöntemlerle toplam 19.901 koyun temin etmişti. Birbirine yakın miktarda koyun tedarik edilen yöntemler içerisinde en fazla koyun sürsat ile sağlanmıştı. Lakin adet olarak temin edilen koyun kapıkullarının iaşesi için direkt kullanılmıyordu. Koyunların kesilerek yemeklik et haline getirilmesi Şaban Ağa'nın sorumluluklarından bir başkasıydı. Nitekim bu süreçte Şaban Ağa'nın hesaplamalarına uymayan ve onu zor duruma düşüren bir senaryo ortaya çıkıyordu. Buna göre Rumeli tarafından gelip satın alınan koyunlardan ortalama 10 vukiyye, Anadolu tarafından satın alınan koyunlardan 15 vukiyye ve sürsat ile temin edilen koyunlardan ise 8 vukiyye et elde etmeyi planlamıştı²³. Bu planlamaya göre adet bazında en fazla koyunun temin edildiği sürsat yönteminden elde edilen et miktarı 2. sıraya düşecek ve en fazla et Anadolu'dan iştirâ ile sağlanan koyunlardan tedarik edilecekti. Nitekim Şaban Ağa kesim sonrasında, iştirâ ile temin edilen koyunlardan hesapladığı eti elde etmişti. Ne var ki, sürsat yoluyla kendisine teslim edilen koyunlardan yaklaşık 15.000 vukiyye daha az et temin edebilmişti ki, en fazla koyun sağlayan sürsat yönteminden en az etin sağlanmasıyla sonuçlanan, bu durum Şaban Ağa'nın hesaplamalarını bozan bir gelişmeydi. Anlaşıldığı üzere koyun emîni bizzat kendi yahut adamlarının yürüttüğü iştirâlarda koyunları et temini hususunda planlamasına uyacak biçimde

²³ MAD 15868, s. 3.

almayı başarabilmişti. Lakin tane hesabına göre reyanın bedelsiz olarak verdiği koyunlarda, bu takibatı yapamamıştı. Sürsat mukabilinde her ne kadar bedelsiz olarak koyun temin edilse de elde edilen bu koyunlar, et verimliliği açısından, istenilen yahut beklenen özelliklerden uzak kalmıştı. Bu durum et teminini organize eden Şaban Ağa gibi görevlileri zor duruma düşüren bir durumdu.

Şaban Ağa'nın et temini için koyun tedarikinin ardından diğer önemli görevi, istihkaklarına göre etin tevziatının yapılmasıydı.

Tablo 4: Toplanan Koyunların Orduda Bulunan Gruplara Dağıtımı

Tevziyatın Yapıldığı Grup	Adet	Oran		Toplam
Yeniçeriler	13.191	67,10%		19.660
Sipahiler	2.109	10,73%	21,46%	
Silahdarlar	2.109	10,73%		
Ehl-i Divan	2.251	11,45%		

Kaynak: MAD 15868

Şaban Ağa'nın dağıtımına ilgili kayıtlarına bakılacak olursa, tevziyatla ilgili eldeki kayıtlar ayrıntılı bir şekilde nefer/kişi başına ne kadar et dağıtıldığını göstermekten uzaktır. Ayrıca tevziyat ile ilgili kayıtlar et miktarını gösterir vukiye cinsinden değil, koyun miktarını ifade eden adet cinsinden belirtilmiştir. Kabaca 19.660 koyunun 13.191 adeti yeniçerilerin et ihtiyaçları için kullanılmıştır. Bu miktar içerisinde 10.246 adeti yeniçeri neferlerine verilmişti. Yeniçeri ağasının ihtiyaçları için günlük 5 koyun belirlenmiş ve 270 koyun verilmişti. Yine Turnacıbaşı ve onun emrindeki birliklere 2.000 adet koyun dağıtılmıştı. Nitekim bu 2.000 adet koyunun tevzini gösterir kayıtlarda, hangi yöntemle temin edilen koyunların nasıl dağıtıldığına dair de ipuçları mevcuttu. Buna göre bu koyunların 1.500 adeti iştira, 500'ü ise sürsat ile temin edilen koyunlardan müteşekkildi²⁴. Anlaşıldığı kadarıyla farklı et kapasitesinde olan koyunlar mümkün olduğunca homojen dağıtılmaya çalışılmıştı.

Kapıkulu sipahi ve silahdarlarına dağıtılan koyun adeti ise 4.218 adet ile tevzi edilen koyunların yaklaşık %21,5 kısmını oluşturmaktaydı. İcmal tutulan kayıtlarda nefer başına bilgiler bulunmamakla beraber, koyun emininin hangi tarih aralarında maksimum koyun tedarik ettiğini gösteren ipuçları verilmektedir. Buna göre sipahi ve silahdarlara ilk 5 gün, günlük 25 koyun, takip eden 7 gün

²⁴ MAD 15868, s. 3.

32 koyun ve sonraki 44 gün boyunca 40 koyun verilmişti²⁵. Anlaşılacağı üzere ilk 5 gün boyunca İstanbul'dan iştirâ edilen koyunlar dağıtılırken sonraki süreçte sürsat mukabilinde gelen koyunlar orduya intikal etmiş ve Anadolu'dan yapılan iştirâlarla günlük tevziat miktarı artmıştı.

Ruznamçe Defterlerine Göre Revan Seferinde Şaban Ağa'nın Faaliyetleri

Revan seferinin yürüyüş, kalenin fethi, Tebriz'e harekât ve geri dönüş süreçlerini içeren, Şaban Ağa'nın et teminiyle ilgili faaliyetlerinin tamamını gösteren bir kaynak mevcut değildir. Ancak bu süreçte sürsat ve muhtelif yollarla elde edilen koyun ve daha önemlisi Şaban Ağa'ya ordu hazinesinden et ihtiyacı için aktarılan parayla ilgili kayıtlar mevcuttur. Bu muhtelif kayıtlardan çıkartılan hesaplamalarla Şaban Ağa'nın faaliyetleri sonucu Revan seferi sürecinde elde edilen et miktarı tahmin edilebilmekte, ganem emininin organizasyonuna dair verilere ulaşılabilmektedir.

Ruznamçe kayıtlarındaki bilgilerden devam edecek olursak, Ganem Emîni Şaban Ağa'ya kuşatma öncesi süreçte 13.018.500 akçe teslim edilmişti. Bu miktar dikkat çekici bir rakamdı²⁶. Öyle ki bu miktar sefer harcamalarını gösteren ruznamçe defteri içerisinde toplam giderlerin %8,15'ine tekabül etmekteydi. Kuşatma sonrası süreci içeren diğer ruznamçe defterinde ise, Şaban Ağa'ya ordunun et ihtiyacını karşılamak adına 7.284.400 akçe teslim edilmişti²⁷. Anlaşılacağı üzere Revan seferi sürecinde Şaban Ağa'ya ordunun et ihtiyacını karşılaması için toplamda 20.302.900 akçe gönderilmişti. Bu rakam toplam sefer harcamalarının %5,59'una tekabül etmişti²⁸.

Ruznamçe defterlerinde icmal kayıtlardan çıkarılan bu bilgilerin dışında, mufassal kayıtlarda koyun tedarikiyle ilgili ayrıntılı verilere ulaşılabilmektedir. Nitekim eyaletlere gönderilen iştirâ talepleri dışında bizzat ordu hazinesinden Şaban Ağa'ya aktarılan nakitle önemli miktarda koyun satın alınmıştı.

25 MAD 15868, s. 3.

26 KK 1936, s. 14.

27 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Defteri, Büyük Ruznamçe Kalemi*, (Bundan sonra *D.BR.Ç*) 20690, s. 11.

28 Polat, *age.*, s. 324-325, 342.

Tablo 5: Revan Seferi'nde Şaban Ağa Tarafından Yapılmış Koyun İştirası

İştirada Edilen Koyun Adedi	İştirada İçin Ödenen Miktar (Kuruş)	Koyun Adedine Ödenen Miktar	İştiranın Yapıldığı Tarih
1250	2000	1,6	20 Rebiyülevvel 1044
3114	3671	1,5	Gurre-i Rebiyülahir 1044
60	90	1,5	Gurre-i Rebiyülahir 1044
4000	6240	1,56	10 Rebiyülahir 1044
2000	3250	1,625	Gurre-i Cemaziyelevvel 1044
4400	7700	1,75	23 Cemaziyelevvel 1044
1844	2766	1,5	10 Cemaziyelevvel 1044
1750	3500	1,5	15 Cemaziyelevvel 1044
3500	5500	1,57	25 Cemaziyelevvel 1044
5000	5000	1	26 Cemaziyelevvel 1044
5000	5000	1	28 Cemaziyelevvel 1044
240	480	2	Gurre-i Recep 1044
550	1000	1,8	7 Recep 1044
215	408	1,8	10 Recep 1044
500	1000	2	16 Recep 1044
5000	5000	1	22 Recep 1044
750	1500	2	23 Recep 1044
1250	2500	2	Gurre-i Şaban 1044
1250	2500	2	Gurre-i Şaban 1044
2660	5000	1,87	8 Şaban 1044
1660	5000	3	8 Ramazan 1044
1760	2640	1,5	16 Ramazan 1044
2500	5000	2	10 Ramazan 1044
2460	5000	2	21 Ramazan 1044
2928	5000	1,70	6 Şevval 1044
2000	3000	1,5	4 Zilkade 1044
8215	15200	2	10 Zilkade 1044
4645	8128	1,74	16 Zilkade 1044
3000	6000	2	16 Zilkade 1044
9	18	2	Gurre-i Zilhicce 1044

Osmanlı Seferlerinin İaşe Organizasyonunda Zor Bir Görev:
Ganem Emîni Şaban Ağa'nın "Et Temini" Hususundaki Çabaları

407

1750	3500	2	Gurre-i Zilhicce 1044
10	20	2	13 Zilhicce 1044
10	20	2	21 Zilhicce 1044-Muharrem 1045
5000	8750	1,75	Gurre-i Muharrem 1045
1000	2500	2,5	20 Rabiyyülahir 1045
21	42	2	6 Cemaziyelahir 1045
2700	5400	2	6 Cemaziyelevvel 1045
12000	18000	1,5	6 Cemaziyelahir 1045
1815	1815	1	10 Cemaziyelahir 1045
344	562	1,63	14 Cemaziyelahir 1045
1518	2744	1,8	4 Recep 1045
1518	2744	1,8	11 Recep 1045
90	270	3	5 Şaban 1045
1317	2633	2	7 Şaban 1045
1431	3100	2,16	22 Şaban 1045
1500	3000	2	25 Şaban 1045
2000	3000	1,5	19 Recep 1045
972	1944	2	16 Zilhicce 1045
438	675	1,54	5 Muharrem 1046
273	490	1,79	6 Muharrem 1046
800	1000	1,25	6 Muharrem 1046
404	699,5	1,73	6 Muharrem 1046
216	351	1,62	6 Muharrem 1046
125	203	1,62	6 Muharrem 1046
1013	1833,5	1,80	15 Muharrem 1046
120	320	2,66	18 Muharrem 1046
2000	4000	2	23 Muharrem 1046
500	1000	2	24 Muharrem 1046
1714	3000	1,75	22 Safer 1046
Toplam	116.109	192.707	

Kaynak: KK 1936, D. BRÇ 20690, Polat, *age.*, s. 261-263

Tablodan anlaşılacağı üzere Revan seferi müddetince 20 Rabiyyülevvel 1044 ila 22 Safer 1046 (13 Eylül 1634-26 Temmuz 1636) tarihleri arasında, Şaban Ağa marifetiyle 116.109 adet koyunun iştirası gerçekleştirilmişti. Kısa zaman

aralıklarıyla anlık yapılmış olan bu iştiralar için 192.707 kuruş sarf edilmişti. Ruznamçe kayıtlarında iştiraların nerelerden yapıldığı belirtilmemesine karşın, Şaban Ağa yahut onun görevlendirdiği kişiler vasıtasıyla yapılan bu iştiralar, ordunun bulunduğu bölgeye yakın pazarlardan yahut koyun üreticilerinden yapılmış olması muhtemeldi. İştiraların büyük bir kısmı 5.000 adet in altında yapılmıştı. Şaban Ağa'nın yükümlülüğünde yürütülen koyun iştirasında fiyatlar 1-3 kuruş arasında değişmekteydi. Bununla beraber genellikle fiyat aralığı 1,5 ile 2 kuruş arasında toplanmıştı²⁹. İştiraların kısa zaman aralıklarıyla düşük sayıda yapılmasının muhtemel nedenlerinden biri, etin stoklanamamasıydı. Nitekim bu durum Şaban Ağa'nın karşılaştığı zorluklardan bir diğerydi ve et temini adına sık aralıklarla iştiralar yürütmesini zorunlu kılıyordu.

Şaban Ağa'nın iştirat mukabilinde sağladığı koyunlar dışında, sürsat yükümlülüğü dahilinde temin edilip kendisine verilen hayvanlar da bulunmaktaydı. Öyle ki, Revan Seferi'nde özellikle İstanbul'dan hareket edip Erzurum'a yürüyen ordunun ihtiyacı olan et, büyük ölçüde sürsat kabilinde temin edilen koyunlarla sağlanmıştı. Bu çerçevede Anadolu, Karaman, Adana, Rum, Maraş, Erzurum, Trabzon eyaletlerine ait toplam 511 kazadan sürsat koyunu tedarik edilmişti. Bu doğrultuda, İstanbul ile Erzurum'dan 4 konak noktası önce yer alan Kolabad menziline kadar, toplam 62 menzil için 29.815 adet koyun sürsat dahilinde tarh edilmiş ve bu tarh edilen miktardan 28.470 adetinin tahsili sağlanmıştı³⁰.

Revan seferi sürecinde sürsatla temin edilip Şaban Ağa'ya ulaştırılan koyun sadece zikredilen kazalardan temin edilen rakamla sınırlı değildi. Özellikle Türkmen cemaatlerinden de sürsat namıyla koyun temin edilmişti. Bu çerçevede Bozulus Türkmenlerinden seferin başladığı yıl olan H.1044 (1634-5) yılında 5.000 adet koyun alınmış ve Bozulus Türkmenlerinden sefer devam ettiği müddetçe her sene aynı miktar koyun alınacağı kaydedilmişti³¹. Bozulus Türkmenlerinden alınan bu sürsat koyunu dışında dikkat çeken bir diğer koyun temini, Bozulus voyvodası Mehmet tarafından temin edilip Şaban Ağa'ya teslim edilen 15.000 koyunluk

29 *KK* 1936, *D. BRZ* 20690, Polat, *age.*, s. 261-263.

30 *MAD* 4433; Polat, *age.*, s. 259.

31 *MAD* 4433, s. 70. Sürsatla yükümlü olan tek cemaat Bozulus Türkmenleri değildi. Öyle ki H.1043 (1633-4) yılında tutulmuş bir defterde Türkmen-i Yeni il, Türkmen-i Halep, Danişmendli, Lekvanik gibi cemaatlerden toplamda 27.000 koyun tarh edildiği kayıttı. Bkz. Polat, *age.*, s. 259. Ne var ki bu tarh miktarlarının Bozululardan alınan 5.000 koyun dışındaki miktarının, ne kadarnın tahsil edildiği kayıtlı değildir.

miktardır³². Nitekim bu rakamla beraber ilgili cemaat, Revan seferi sürecinde et temini hususunda oldukça ön plana çıkmıştır.

Revan seferi müddetince ordu tarafından yapılmış iştiranın yanına, kesin olarak iştirası tamamlanmış Bozulus iştirasını ve sürsat mukabilinde tahsil edilmiş koyunlarla beraber, sefer müddetince Şaban Ağa'ya ulaştırılmış koyun sayısı 164.579³³ adeti bulmuştur. Ordunun et ihtiyacı için bundan çok daha fazla et temin edilmişti. Öyle ki belgelerden tespit ettiğimiz bu rakam, kesin olarak temin edilip ganem eminine teslim edilen koyunların sayısıdır³⁴.

Bununla birlikte Revan seferi için temin edilmiş koyunların minimum rakamı belirlenebildiği gibi, bu koyunlardan ne kadar et elde edildiği de tahmin edilebilir. Nitekim koyun iştirasıyla ilgili kayda geçmiş bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla ordu, Koyun Emini Şaban Ağa ve ona bağlı görevlilerin 1,5 kuruş ve altında bedel ödeyerek satın aldıkları koyunların her biri ortalama 13 vukiyye; 1,5 kuruşun üzerinde bedel ödedikleri koyunların ağırlığı ise ortalama 15 vukiyye gelmekteydi³⁵. Buradan hareketle iştirâ, sürsat ve Şaban Ağa'nın bizzat yürütmediği satın alımlardan elde edilen hayvanlardan yaklaşık, 2.358.399 vukiyye et temin edildiği hesaplanabilmektedir³⁶.

Şaban Ağa'nın Bağdat Seferi Esnasında Faaliyetleri:

Revan seferi sürecinde koyun temini hususunda başarılı hizmetlerde bulunan Şaban Ağa Bağdat seferinde de görevini sürdürmüştü. Şaban Ağa'nın, 23 Zilhicce 1047 ila 16 Ramazan 1049 (8 Mayıs 1638 ila 10 Ocak 1640) tarihleri arasındaki

32 Polat, *age.*, s. 260.

33 Maliyeden Müdevver 5566 nolu defterde, Muharrem 1045 ile Cemaziyelahir 1046 arasında (Haziran 1635 ile Kasım 1636) ordu tarafından ve dışardan yapılan iştiralar sonucu 106.890 koyun alındığı belirtilmişti. Bu rakam sürsattan temin edilen 700 ve diğer gönderilen 13.093 koyunla beraber 120.683 olduğu ifade edilmişti. Bkz. *MAD* 5566, s. 69-70. Ancak anlaşılacağı üzere belirtilen rakam seferin geneli düşünüldüğünde oldukça eksiktir.

34 Polat, *age.*, s. 264.

35 *MAD* 5566, s. 78.

36 Polat, *age.*, s. 265. Lakin bu hesaplamada unutulmaması gereken nokta temin edilen minimum koyun miktarından yapılmış tahmini bir hesaplama olduğudur. Anlaşılacağı üzere Revan seferinin et ihtiyacı büyük ölçüde koyun etiyle sağlanmıştı. Lakin bu seferin organizasyonunda çok sınırlı olmakla birlikte, sığır eti de talep edilmişti. Bu çerçevede 1045 Muharrem ile 1046 Cemaziyelahir (Haziran 1635 ile Kasım 1636) arasında vuku bulan iştiralarda sadece 210 adet büyükbaş hayvan ordunun et ihtiyacı dâhilinde satın alınmıştı. *MAD* 5566, s. 71. Nitekim bu minimum hesaplamaya büyükbaş hayvanlardan elde edilen et dahil edilmemişti.

et temin faaliyetlerini gösteren bir kaynak mevcuttur³⁷. Öyle ki bu kaynak Şaban Ağa'nın et temini çerçevesinde kullandığı temel yöntemleri, finansal değerleri, dağıtımla ilgili temel verileri sunmaktadır. Bu çerçevede Şaban Ağa'ya et temini için 222.383 kuruşluk bir meblağ tahsis edilmişti. Bu miktarı 22 Muharrem 1048 ila 2 Ramazan 1049 (5 Haziran 1638 ila 27 Aralık 1639) tarihleri arasında toplamda 62 parçada almıştı³⁸.

Şaban Ağa ordu hazinesinden temin ettiği bu nakit ile iştiralar yürütmüştü. Et temini için yürütülen bu iştiralar büyük ölçüde koyun satın alımıyla devam etmekle birlikte, az miktarda da olsa büyükbaş hayvan satın alınmıştı.

Tablo 6: Bağdat Seferinde İştirayla Elde Edilen Hayvanlar

İştira Edilen Hayvan	Adet	Birim Fiyatı	Ödenen Tutar
Koyun	20.442	2	40.884
Koyun	4.629	3	13.887
Koyun	20.670	1,75	36.263
Koyun	2.913	2,25	6.554
Koyun	4.000	1	4.000
Koyun	1.600	2,5	4.000
Koyun	1.600	1,85	3.000
Koyun	60.773	1,50	91.359
Koyun	12.268	1,74	21.341
Gav	101	6,69	676
Koyun	189	1,52	288
Toplam	129.185		222.382³⁹

Kaynak: MAD 18186

37 Nitekim bu tarih aralığı, Padişahın İstanbul'dan hareket etmesiyle başlar ve Bağdat alınması, ardından Padişahın İstanbul'a dönmesi ve son olarak, Sadrazam Mustafa Paşa'nın kalan orduyla İstanbul'a avdetiyle biter. Tahsin Ünal, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Ankara 2001, s. 81, 216.

38 MAD 18186, s. 44-45. Muphey, ilgili kaynağın icmal kısmını kullanarak, Bağdat seferinde temin edilen hayvanların sayısına ve ödenen bedele dair birtakım rakamlar vermiş ve bu rakamları kullanarak elde edilen ete dair birtakım hesaplamalar yapmıştır. Ancak gerek belge kullanımından kaynaklanan yanlış okuma yahut tespitler, gerekse belgenin mufassal kısmındaki açıklamalara sadık kalınmadan yapılan üstünkörü hesaplamalardan dolayı bizim tablolarda ulaştığımız toplam rakamlardan farklı sonuçlara ulaşmıştır. Bkz. Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, İstanbul 2017, s. 112-113.

39 Belgedeki toplam rakam dikkate alınmıştır.

Tablodan da görüldüğü üzere iştirayla ordunun et temini için 129.084 adet koyun ve 101 adet büyükbaş hayvan temin edilmiş ve toplamda 222.382 kuruş ödenmişti. İştiralar 27 Rebiyülevvel 1048 ile Selh-i Rebiyülevvel 1049 (8 Ağustos 1638 ile 31 Temmuz 1639) arasında yapılmıştı. Şaban Ağa'nın kontrolünde yürütülen iştiralarda genellikle 1,5 kuruştan yüksek bedeller ödenmişti. Ancak dikkate değer bir miktar olan 60.773 koyun 1,5 kuruş bedel ödenerek yapılmıştı. Nitekim bu koyunlar sefer hinterlandında olan, Bozulus, Danişmendlü, Karaulus, Türkmen-i Yeni il, Türkmen-i Halep gibi konar göçer cemaatlerden temin edilmişti. Konar göçer cemaatlerden yapılan iştiraların hepsi H. 1048 (1638/9) yılında vuku bulmuştu. Bu iştiralar içerisinde Şikaki cemaatinden yapılan 12.000, Karaulus cemaatinden farklı tarihlerde yapılan toplam 10.000 ve Yeni il ve Halep Türkmenlerinden sağlanan 5.000 adetlik koyun iştirası dikkat çekici seviyelerde gerçekleşmiş satın alımlardı⁴⁰. Bir başka çarpıcı iştiraya ise 1 kuruş ödenerek satın alınan koyunlardan ibaretti. Kaynakta bu iştiranın Musul civarından gerçekleştiği belirtilmekte ve satın alınan koyunlar "arab koyunu" olarak ifade edilmişti. Lakin bu ucuza mal edilen koyunların et verimliliği düşüktü⁴¹.

Bağdat seferi sürecinde Şaban Ağa'nın yürüttüğü iştiraya ile temin edilen koyun ve gavin (büyükbaş hayvan) yanında, ordunun et ihtiyacı için başka yöntemlerle de hayvan temin edilmişti. Bağdat seferi çerçevesinde incelenen kaynakta, Revan seferinde tutulan kaynaktan farklı olarak, iştiraya dışında temin edilen hayvanlar, "havalat" başlığı altında, "sürsat" ve "havalat" isimleriyle kaydedilmişti. Buna göre "havalat" çerçevesinde toplam 88.437 koyun ve 846 "gav" temin edilmişti. Temin edilen bu koyunların 45.689 adeti ve 846 adet büyük baş hayvan "ani'l-havalat" ifadesiyle kaydedilmiştir. "Havalat" ile ilgili mufassal kayıtlarda ise bu hayvanların temini süreciyle ilgili birtakım ayrıntılar mevcuttur. Öyle ki, tıpkı Revan seferi sürecinde olduğu gibi, et ihtiyacı için yüklü miktarda hayvan ordunun ilk harekâtı esnasında Rumeli civarından intikal ettirilmişti. Nitekim bu bölgeden orduya dahil edilen hayvan miktarı "havalat" başlığı altında toplam miktarın 2/3'lük kısmına karşılık gelmekteydi. Kayıtlarda tam tarih belirtilmemekle birlikte İstanbul koyun emîni Ali Ağa tarafından 30.000 ve Tırhala mirlivası Hasan Bey tarafından 1.000 adet "kavırcık" koyunu Şaban Ağa'ya teslim edilmişti. Yine Rumeli'den 214 adet büyükbaş hayvan ordunun et ihtiyacı için Ahmet Bey vasıtasıyla orduya iletilmişti. "Havalat" başlığı altında Rumeli'den sağlanan bu hayvanlar dışında dikkat çekici bir diğer rakam, Ramazan Bey vasıtasıyla Hille tarafından sağlanıp Şaban Ağa'ya

40 MAD 18186, s. 4.

41 MAD 18186, s. 52.

iletilen 5.813 adet koyundu. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla “havalat” başlığı altında kaydedilen koyunlar içim Şaban Ağa vasıtasıyla bir ödeme yapılmamıştı⁴². Bunun yanında bu hayvanlarının bir yükümlülük çerçevesinde mi orduya sevk edildiği yahut finansmanının ne şekilde sağlandığı belirtilmemiştir.

Bağdat seferi dahilinde temin edilen ve “havalat” başlığı altında kaydedilen 88.437 koyunun 42.748 adeti sürsat mukabilinde sağlanmıştı. Daha önce de ifade edildiği gibi sürsat çerçevesinde elde edilen koyun bedel ödenmeden sağlanmış ve ordunun et ihtiyacını karşılamak için kullanılmıştı. Revan seferinde olduğu gibi sürsatla sağlanan koyun, sefer hinterlandındaki kazalardan ve koyun üreten reayadan temin edilmişti. Bu çerçevede toplam 25.433 adet koyun temin edilip Şaban Ağa’ya teslim edilmişti. Sürsat mukabilinde kazalarda sakin reayadan alınan bu miktarın dışında, çarpıcı oranda koyun konar-göçer reayadan temin edilmişti. Öyle ki Bozulus Türkmenlerinden 6.000, Yeni il ve Halep Türkmenlerinden 7.615, Danişmendlü Türkmenlerinden 2.300, Lekvanik’den 900 ve Bozdoğan Türkmenlerinden 500 koyun olmak üzere toplamda 17.315 koyun tedarik edilmişti⁴³. Anlaşılacağı üzere sürsat mukabilinde toplanan koyunun yaklaşık %41’i bölgedeki konar-göçer 5 cemaatten alınmıştı.

Padişahın da katıldığı Bağdat seferinde Şaban Ağa iştirak, havalat ve sürsat mukabilinde 217.279 koyun ve 947 büyükbaş hayvan ordunun et ihtiyacı için temin etmişti. Ne var ki Şaban Ağa bu hayvanları -Revan seferinde de olduğu gibi- yemeklik et haline getirip tevziyatını yapacaktı. Nitekim Revan seferinde olduğu gibi Şaban Ağa’nın farklı yöntemlerle temin ettiği hayvanlar farklı et kapasitesine sahipti.

42 *MAD* 18186, s. 4, 52.

43 *MAD* 18186, s. 5-8.

Tablo 7: Şaban Ağa'nın Bağdat Seferi İçin Topladığı Hayvanların Et İaşesindeki Yeri

Temin Edilen Hayvan	Temin Yöntemi	Adet	Ödenen Birim Fiyat	Adet Başına Elde Edilmesi Planlanan Et (Vukiyye)	Elde Edilmesi Planlanan Et (Vukiyye)	Oran
Koyun	İştira	60.773	1,5	12	729.276	27,44%
Koyun	İştira	20.442	2	15	306.630	11,54%
Koyun	İştira	1.600	2,5	15	24.000	0,90%
Koyun	İştira	4.629	3	15	69.435	2,61%
Koyun	İştira	32.875	1,75	15	493.125	18,56%
Koyun	İştira	2.913	2,25	15	43.695	1,64%
Koyun	İştira	1.600	2,5	15	24.000	0,90%
Koyun	İştira	4.000	1	7	28.000	1,05%
Koyun	Havalat	5.813	-	8	46.504	1,75%
Koyun	Havalat	30.000	-	10	300.000	11,29%
Koyun	Havalat	9.813	-	10	98.130	3,69%
Koyun	Sürsat	42.748	-	10	427.480	16,09%
Gav	İştira	101	6,69	80	8.080	0,30%
Gav	Havalat	846	-	70	59.220	2,23%
Toplam		218.153			2.657.575	100%
Toplam Elde Edilen Et					2.643.865	

Kaynak: MAD 18186

İlk olarak Şaban Ağa'nın et ihtiyacı için adet bazında temin ettiği hayvanları hangi yöntemle, hangi oranda topladığına bakılacak olursa, iştira ile toplanan hayvanlar toplam rakamın %59'unu, havalat ile temin edilenler %21'ini, sürsat ile temin edilenlerse %20'sini oluşturmuştu. Ancak toplanan hayvanların kesimi yapıldıktan sonra bu oranlar değişmişti. Öyle ki kesim yapıldıktan sonra, iştira ile temin edilen hayvanlardan sağlanan et yaklaşık toplam et miktarının %65'ini oluşturmuştu. Buna karşılık havalat ile elde edilen et toplam miktar içerisinde %19,06'ya, sürsat ile temin edilen et ise %16,09'a gerilemişti. Tablodan anlaşılacağı üzere farklı bedeller ödenerek yapılan iştiralar sonucu elde edilen koyunlardan farklı miktarlarda et temin edilmişti. Buna göre Şaban Ağa'nın 1,5 kuruşun üzerinde bedel ödeyerek yaptığı iştiralardan ortalama 15 vukiyye, 1,5 kuruş bedel ödeyerek yapılan satın alımlarda ise 12 vukiyye elde edilmişti. Ne var ki sürsat ve havalat çerçevesinde bedel ödenmeden temin edilen koyunlardan ise en yüksek 10

vukiyye et temin edilmişti. Az miktarda olmakla birlikte benzer bir tablo büyükbaş hayvanların temini esnasında da yaşanmıştı. Nitekim iştirâ ile temin edilen her bir büyükbaş hayvandan 80 vukiyye et elde edilirken, havalat çerçevesinde temin edilen her bir büyükbaş kesimlik hayvandansa 70 vukiyye et temin edilmişti. Buradan anlaşılacağı üzere Şaban Ağa kendi kontrolünde yürüttüğü satın alımlarda daha sistemli, daha verimli biçimde et teminini sağlayabilmişti. Ancak mükellefiyet çerçevesinde yahut kendi kontrolü dışında temin edilip Şaban Ağa'ya teslim edilen koyunlardan ve büyükbaş hayvanlardan beklenen verimi alamamıştı. Nitekim bu durum Şaban Ağa'nın karşılaştığı zorluklardan bir diğeri idi.

Tablodan net bir biçimde görülen bir diğer durumsa et ihtiyacının büyük ölçüde koyun etinden sağlandığıdır. Her ne kadar büyükbaş hayvanların etinden yararlanılsa da toplam et miktarı içerisinde sadece %2,5 civarındaydı. Ordunun et ihtiyacının geriye kalan %97,5'i koyun etinden tedarik edilmişti. Tabloda dikkat çeken bir diğer durum, yapılan hesaplamalar sonunda tedarik edilen koyunlardan 2.657.575 vukiyye et elde edilmesi planlanmıştı. Lakin Şaban Ağa ve ekibi hedeflenen rakamın 13.710 vukiyye eksikliğini, yani 2.643.865 vukiyye et temin edebilmişti. Ordunun et temin sürecinde Şaban Ağa ve ekibini zor duruma düşüren yahut planlamalarını karıştıran noktalardan birisi, hayvanların canlı temin sürecinde yaşanmıştı. Her ne kadar belli standartlarda, belli kontroller çerçevesinde hayvanlar temin edilmeye çalışılmışsa da hayvanların temin sürecinde telef olması ve hedeflenen et verimliliğinde olmaması ya da satın alınmasının ardından, kesim zamanına kadar geçen sürede et değerinde kayba uğraması, önemli sorunlardandı. Bu durumun çözümü olarak bir hesaplama yapılmış ve her 1000 koyundan 23 koyun mahsup tutularak, bu kayıp üzerinden organizasyon planlanmıştı⁴⁴. Böylece ordunun et organizasyonu aksatılmamaya çalışılmıştı.

İfade edildiği üzere Şaban Ağa'nın görevi koyun yahut etlik büyükbaş hayvanı temin etmekle bitmemiş, aynı zamanda bu hayvanların kesimini yaptıktan sonra sefere katılan görevlilere dağıtımını da üstlenmişti.

44 MAD 18186, s. 52.

Tablo 8: Bağdat Seferi Esnasında Toplanan Etin Tevziatı

Tevziatın Yapıldığı Grup/Yer	Dağıtılan Et			Oran
	Koyun Eti (Vukiyye)/ Koyun (Adet)	Büyükbaş Hayvan Eti (Vukiyye)	Et (Vukiyye)	
Yeniçeriler	1.059.238	34.358	-	41,36%
Sipahiler, Silahdarlar ve diğer	23.730 (Adet koyun)	176 (Adet)	46.375	11,02%
Cebeci, çavuşlar topçu, top arabacı, mehteran, bevveban, cerrah, mimar v.d.	-	-	107.275	4,07%
Veziriazam, vezirler, defterdarlar, kazasker v.d.	-	-	301.730	11,42%
Divan ehline	-	-	187.892	7,11%
Padişahın mutfağı	-	-	364.452	13,78%
Muhtelif görevlerde bulunan hizmetlilere verilen	-	-	123.302	4,66%
Diğer	-	-	139348	5,27%
Bakiye	-	-	34.987	1,32%

Kaynak: MAD 18186

Bağdat seferiyle ilgili elimizdeki kaynak, temin edilen etin tevziatıyla ilgili kabaca bilgiler de sunmaktadır. Buna göre temin edilen hayvanların kesildikten sonra elde edilen ete göre dağılımı kaynaktan verilmiştir. Ne var ki, önceki kaynaktan olduğu gibi, özellikle yeniçeri, sipahi gibi muharip sınıfın günlük tüketimini gösteren ayrıntılı veriler mevcut değildir. Tablodan anlaşılacağı üzere et tevziatının yapıldığı en büyük grup yeniçerilerdi. Yeniçerilerle birlikte kapıkulu süvarilerinin sipahi, silahdar, ulufeci ve gureba sınıflarına tevzi edilen et toplam miktarın %52'sinin üzerindeydi. Bununla birlikte cebeci, topçu, mehteran gibi kapıkullarına bağlı savaşta geri hizmet görevinde bulunan gruplara ve savaşın muharip sınıfı içerisinde yer alan ve savaşı yöneten veziriazam ve vezirlere dağıtılan etle bu rakam %70'e yaklaşmıştı. Bunların dışında padişahın ihtiyacı için verilen etin miktarı da %14'e yaklaşan hatırı sayılır bir rakamdı. Belirtildiği üzere et ihtiyacının büyük çoğunluğu koyun etinden karşılanmış olsa da büyükbaş hayvan eti de temin edilmişti. Temin edilen büyükbaş hayvan etinin dağıtımına bakılacak olursa, az miktarda olmakla

birlikte her gruba dağılımı sağlanmıştı⁴⁵. Buradan çıkartılacak sonuç, büyükbaş hayvan etinin koyun etinin yeterli olmadığı zamanlarda temin edildiği ve savaşa katılan tüm gruplara dağıtıldığıdır. Tüm bunların yanında dağıtılan et sadece kapıkulları, padişahın ihtiyaçları yahut sefere katılan kâtip sınıfının ihtiyaçları doğrultusunda tevzi edilmemişti. Az miktarda olsa da dağıtılan et yardımcı kuvvet olarak sefere katılan Kırım Tatarlarına da verilmişti⁴⁶. Yine barış görüşmeleri için Osmanlı topraklarına dahil olan Safevi elçisinin et ihtiyaçları da Şaban Ağa tarafından karşılanmıştı⁴⁷.

Sonuç

Osmanlı sefer organizasyonlarının en önemli parçalarından birisi şüphesiz iâşe organizasyonunun bir parçası olan et temini yer almaktaydı. Ganem eminleri tarafından yürütülen bu organizasyon, Revan ve Bağdat seferleri esnasında Şaban Ağa tarafından yerine getirilmişti. Çalışmada görüldüğü üzere Şaban Ağa temelde klasik dönem sefer organizasyonlarında et temini çerçevesinde kullanılan işтира (satına alma) ve sürsat gibi yöntemleri uygulamış ve anlaşıldığı üzere kendi yürüttüğü iştiralar dışında dışarıdan satın alınarak getirilen hayvanları da ordunun et temini için kullanılmıştı.

Çalışmada belirtildiği üzere Şaban Ağa'nın et ihtiyacını karşılamak için yürüttüğü faaliyetleri, büyük ölçüde işтира yöntemi kullanarak canlı hayvan temini üzerine kurulmuştu. Bu iştiralar temin edilen toplam etin %65 ila %70'ini oluşturmaktaydı. Ne var ki işтира süreciyle canlı hayvan temin edilmesi tesadüfi bir durum değil, et temin organizasyonunun sağlıklı işlemesi için elzem bir tercihti. Takdir edileceği üzere Şaban Ağa'nın et gibi çabuk bozulan bir gıda maddesini, o dönemin koşullarında önceden temin edip depolama şansı yoktu. Bu nedenle hayvanlar mümkün mertebe canlı ve birkaç günlük tüketim planlanarak temin edilmeye çalışılmıştı. Temelde bu durum et temini hususunda niçin işтира yönteminin ön plana çıktığını gösteriyordu. Ayrıca mükellefiyet yahut vergi çerçevesinde temin edilen hayvanların orduya ulaşmasında aksilikler çıkma ihtimali daha yüksekti. İlâveten, işтира dışındaki diğer yöntemlerle sağlanan hayvanların et verimliliği düşük ve yanıltıcıydı. Tüm bu nedenlerin bir araya gelmesiyle Şaban Ağa, iâşe organizasyonunun et temin kısmını aksatmamak adına daha kontrollü bir yöntem olan iştirayı olabildiğince tercih etmişti.

45 *MAD* 18186, s. 46.

46 Süleyman Polat, "Kırım'dan Bağdat'a: 1638 Bağdat Seferinde Yardımcı Kırım Kuvvetlerinin Menzil ve İâşe Organizasyonu", *KARAM*, 11/42, Haziran 2014, s. 97-98.

47 *MAD* 18186, s. 47.

Osmanlı Seferlerinin İaşe Organizasyonunda Zor Bir Görev: 417
Ganem Emîni Şaban Ağa'nın "Et Temini" Hususundaki Çabaları

Anlatımlardan anlaşılacağı üzere, tüm bu işin tabiatından kaynaklı yaşanmış zorluklarına rağmen Şaban Ağa, Revan ve Bağdat seferlerinde et temini hususunda başarılı bir görev sergilemişti. Nitekim Şaban Ağa tarafından gerçekleştirilen et temini ve tevzi organizasyonu bu seferlerin başarısına da önemli bir katkı sağlamış ve Şaban Ağa'yı da bu savaşların ismi bilinmeyen gizli kahramanlarından biri yapmıştı.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Ali Emiri Tasnifi, IV. Murad

AE, MRD IV, 6/588.

Bab-ı Defteri, Büyük Ruznamçe Kalemi

D.BRZ, 20690.

Kâmil Kepeci Defterleri

KK 1936, KK 7575.

Maliyeden Müdevver Defterleri

MAD 4433, MAD 4483, MAD 5566, MAD 6375, MAD 15868, MAD 18186.

Kitabî Kaynaklar ve Tetkik Eserler

Ertaş, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007.

Finkel, Caroline, *Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988.

Genç, Serdar, *Lale Devrinde Savaş: İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul 2013.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C I, İstanbul 2000.

İşbilir, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, C II, İstanbul 1287.

Marsilli, Graf, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, çev. M. Kaymakam Nazmi, Ankara 1934.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, İstanbul 2017.

Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, C III, İstanbul 1283.

Polat, Süleyman, "Kırım'dan Bağdat'a: 1638 Bağdat Seferinde Yardımcı Kırım Kuvvetlerinin Menzil ve İaşe Organizasyonu", *KARAM*, 11/42, Haziran 2014.

Polat, Süleyman, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Ankara 2015.

Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, İstanbul 1297.

Topçular Kâtibi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, C II, Ankara 2003.

Ünal, Tahsin, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Ankara 2001.

